

Stanowisko Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji z dnia 7 lipca 2015 roku w sprawie sposobu realizacji i jakości audiodeskrypcji w utworach audiowizualnych

1. Stan prawny

1.1. Definicja audiodeskrypcji

Zgodnie z art. 4 pkt.28 ustawy z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji (Dz.U. z 2011 r. Nr 43, poz. 226, z późn. zm.), zwanej dalej u.r.t. audiodeskrypcją jest werbalny, dźwiękowy opis obrazu i treści wizualnych zawartych w audycji audiowizualnej, przeznaczony dla osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu wzroku, umieszczony w audycji lub rozpowszechniany równocześnie z audycją.

1.2. Obowiązki dostawców audiowizualnych usług medialnych

Nadawcy programów telewizyjnych podlegających u.r.t. są obowiązani do zapewniania dostępności programów dla osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu wzroku oraz osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu słuchu, przez wprowadzanie odpowiednich udogodnień: audiodeskrypcji, napisów dla niesłyszących oraz tłumaczeń na język migowy tak, aby co najmniej 10% kwartalnego czasu nadawania programu, z wyłączeniem reklam i telesprzedaży, posiadało takie udogodnienia (art. 18 a ust. 1 u.r.t.).

Rozporządzenie KRRiT z dnia 28 maja 2013 roku w sprawie niższego udziału w programie telewizyjnym audycji z udogodnieniami odbioru dla osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu wzroku oraz osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu słuchu (Dz. U. z dnia 3 czerwca 2013 r.), wydane na podstawie art. 18 a ust. 2 u.r.t. obniża kwotę udogodnień dla osób niepełnosprawnych. Rozporządzenie to stanowi, że udział w programie telewizyjnym audycji z udogodnieniami odbioru dla osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu wzroku oraz osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu słuchu wynosi:

- 1) co najmniej 1% kwartalnego czasu nadawania programu, z wyłączeniem reklam i telesprzedaży, dla programów:
 - a) o zasięgu ludnościowym nieprzekraczającym 200 000 mieszkańców,
 - b) rozpowszechnianych w sieciach telekomunikacyjnych innych niż wykorzystywane do rozpowszechniania rozsiewczego naziemnego lub rozsiewczego satelitarnego, jeżeli liczba indywidualnych odbiorców nie przekracza 50 000,
 - c) których dzienny czas nadawania bez audycji powtórkowych oraz reklam i telesprzedaży nie przekracza średnio w kwartale 2 godzin,
 - d) wyspecjalizowanych o charakterze muzycznym;
- 2) co najmniej 5 % kwartalnego czasu nadawania programu, z wyłączeniem reklam i telesprzedaży, dla programów:
 - a) o zasięgu ludnościowym nieprzekraczającym 500 000 mieszkańców,
 - b) których dzienny czas nadawania bez audycji powtórkowych oraz reklam i telesprzedaży nie przekracza średnio w kwartale 5 godzin.

Ponadto, nadawców programów nadawanych w naziemnej telewizji cyfrowej (poza programami: Telewizja Trwam, Stopklatka TV i Focus TV) obowiązuje akt samoregulacyjny *Porozumienie nadawców z dnia 5 czerwca 2013 r. w sprawie sposobu realizacji obowiązków wynikających z art. 18 a u.r.t. dotyczących udogodnień w programach telewizyjnych dla osób z*

niepełnosprawnością wzroku i dla osób z niepełnosprawnością słuchu. Porozumienie to określa obowiązek stosowania:

- audiodeskrypcji na poziomie 11 godzin kwartalnie w następujących programach: TVP 1, TVP 2, Polsat, TVN. W pozostałych programach obecnych w naziemnej telewizji cyfrowej, których nadawcy są sygnatariuszami ww. Porozumienia, kwota audiodeskrypcji została określona na poziomie 6 godzin kwartalnie dla każdego z programów.

Jeśli chodzi o dostawców audiowizualnych usług medialnych na żądanie, to zgodnie z art. 47 g u.r.t. mają oni dążyć do stopniowego zapewniania dostępności audycji dla osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu wzroku oraz osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu słuchu poprzez wprowadzanie między innymi audiodeskrypcji.

2. Cel i odbiorcy audiodeskrypcji

Szacuje się, że w rozwiniętych gospodarczo społeczeństwach problemy ze wzrokiem ma co najmniej 20% populacji, a według *European Blind Union* problem ten może mieć nawet 30% Europejczyków. Poza osobami z niepełnosprawnym narządem wzroku, wśród których znajdują się:

- osoby niewidome od urodzenia;
- osoby ociemniałe na różnych etapach życia, tj. dysponujące różnymi poziomami pamięci wizualnej;
- osoby niedowidzące o różnym stopniu uszkodzenia narządu wzroku;

do odbiorców audiodeskrypcji mogą należeć także:

- osoby starsze, dla których audiodeskrypcja jest ułatwieniem w odbiorze audycji;
- osoby widzące, dla których dodatkowy opis obrazu ułatwia zrozumienie treści wizualnych i wzmacnia ich poziom percepcji (np. osoby z innymi dysfunkcjami, osoby uczące się języka polskiego, osoby, które z różnych względów przerywają na jakiś czas oglądanie audycji, ale nie rezygnują z jej słuchania).

Audycja audiowizualna może zawierać tylko jedną wersję audiodeskrypcji. Musi to więc być wersja użyteczna dla jak największej liczby odbiorców. Ustalając wersję audiodeskrypcji należy mieć na względzie, że dla jednych odbiorców jest ona głównym sposobem dostępu do treści wizualnych, a dla innych tylko techniką wspomagającą odbiór tych treści. Należy także wziąć pod uwagę zróżnicowanie grup odbiorców pod względem stopnia niepełnosprawności, kapitału kulturowego, wieku i wykształcenia, indywidualnych potrzeb i odmiennych kompetencji poznawczych¹. Zadaniem audiodeskryptora jest zatem dążenie do kompromisu między zróżnicowanymi, często wykluczającymi się oczekiwaniami i potrzebami odbiorców. Jednocześnie warto pamiętać, że celem audiodeskrypcji w utworach audiowizualnych jest stworzenie jej odbiorcom możliwości pełnego, samodzielnego i satysfakcjonującego odbioru oraz samodzielnej interpretacji treści wizualnych. Audiodeskrypcja powinna oddziaływać na korzystającego z niej odbiorcę w tym samym czasie i tak samo, jak obraz oddziałuje na odbiorcę widzącego.

¹ Wśród odbiorców audiodeskrypcji występuje zróżnicowana znajomość świata wyrażanego przez obrazy, kolory, wyobraźnię przestrzenną, umiejętność odczytywania języka filmowego, czy rozumienia zabiegów formalnych.

3. Podstawowe zasady tworzenia audiodeskrypcji w utworach audiowizualnych

Audiodeskrypcja jako dodatkowy, opisowy przekaz słowny rozmieszczana jest między dialogami i przekazywana odbiorcy za pomocą odrębnej, technicznie wydzielonej ścieżki dźwiękowej.

Opis zawarty w audiodeskrypcji odnosi się do podstawowych pytań związanych z przebiegiem zdarzeń w przekazie audiowizualnym: *kto, co, jak, gdzie, kiedy*. Unika za to odpowiedzi na pytanie *po co*, chyba, że takie wyjaśnienie jest niezbędne w celu uniknięcia dwuznaczności czy nieporozumienia. Opis treści wizualnych nie powinien zaburzać naturalnego rytmu utworu. W wyjątkowych sytuacjach dopuszczalne są nieznaczne wyprzedzenia akcji, gdy są uzasadnione potrzebą miarodajnego odbioru przez osoby korzystające z audiodeskrypcji.

Nie istnieje jeden słuszny wzorzec audiodeskrypcji danego utworu. Opis powinien być:

- dostosowany do przedmiotu opisu;
- czytelny;
- wewnętrźnie spójny;
- precyzyjny;
- zwięzły i dopełniający oryginalną ścieżkę dźwiękową;

Właściwa audiodeskrypcja jest transparentna, czyniąc widzialnym opisywany słowami obraz. Ważna jest znajomość języka utworu, który stanowi o kolejności kadrów i sposobie ich łączenia. Audiodeskryptor odczytuje ten język i jego kody, a ich sens zapisuje w tekście audiodeskrypcji.

W przypadku utworów zagranicznych, w których występują elementy kulturowe nieznane polskim widzom, należy zastosować odpowiednią do kontekstu strategię.

W przypadku opracowywania audiodeskrypcji do szczególnie trudnych utworów można rozważyć dodanie do skryptu krótkiego wprowadzenia, odczytywanego przez lektora przed rozpoczęciem utworu (tzw. *audio introduction*).

Do elementarnych zasad tworzenia audiodeskrypcji należy:

- poszanowanie integralności utworu, jego stylu, estetyki i poetyki;
- odwzorowanie i utrzymanie zawartego w utworze ładunku emocjonalnego;
- korzystanie z plastyczności języka w celu doboru jak najtrafniejszych sformułowań do realizacji ww. celów przy jednoczesnym zachowaniu poprawności językowej i stosowaniu prostych konstrukcji składniowych;
- dążenie do zachowania obiektywizmu: brak wartościowania, komentowania, interpretowania, cenzurowania (np. występujących w utworze scen i zdarzeń drastycznych czy erotycznych);
- zachowanie szacunku dla odbiorcy: audiodeskrypcja nie może przytłaczać czy rozpraszać nadmiarem opisu, nie może być też zbyt lakoniczna, ani zagłuszać żadnych ważnych dźwięków. Jest to sztuka kompromisu, selekcji i hierarchizacji informacji. Nie należy zapominać, że odbiorca audiodeskrypcji śledzi zawartość oryginalnej ścieżki dźwiękowej. W praktyce oznacza to, że audiodeskrypcja nie może zastępować warstwy słownej i dźwiękowej utworu, powielać jej zawartości, czy konkurować z nią o uwagę odbiorcy. W produkcjach zagranicznych dopuszczalne jest nachodzenie ścieżki audiodeskrypcji na oryginalne dialogi w języku obcym, niedopuszczalne jest jednak nachodzenie audiodeskrypcji na polskie tłumaczenie ścieżki dialogowej, które odczytuje lektor. Jeżeli audiodeskrypcja celowo skierowana jest do grupy odbiorców o

konkretnych preferencjach, potrzebach, wykształceniu czy możliwościach poznawczych, np. do dzieci, to powinno się rozpoznać i uwzględnić specyfikę takiej grupy;

- nadążanie za akcją utworu, relacjonowanie jej na bieżąco w formie czasu teraźniejszego i w trzeciej osobie; opisywanie od ogółu do szczegółu z uwzględnieniem ważności informacji i dostępnego czasu na przekazanie tej informacji;
- uwzględnienie pojawiających się na ekranie napisów, znaków graficznych, nazwisk oraz logo twórców i producentów;
- objaśnienia niejednoznacznych lub trudno rozpoznawalnych, mało charakterystycznych elementów tła dźwiękowego.

4. Realizacja audiodeskrypcji

4.1. Wybór audycji

Są audycje, które ze względu na swój charakter są szczególnie podatne na dołączenie do nich audiodeskrypcji. Należą do nich w szczególności: filmy fabularne i dokumentalne, seriale i serie oraz audycje dla dzieci. Ze względu na nasycenie warstwą słowną, audiodeskrypcja nie spełnia swojej roli w audycjach informacyjnych, publicystycznych i innych opartych na rozmowie w studiu, w teleturniejach i quizach czy w audycjach z udziałem publiczności. Audiodeskrypcja nie jest tożsama z komentarzem sportowym występującym w widowiskach sportowych.

Jednocześnie należy mieć na uwadze, że gusta odbiorców audiodeskrypcji, podobnie jak innych widzów, są różnorodne, dlatego mają oni prawo oczekiwać możliwie zróżnicowanej oferty audycji z audiodeskrypcją.

4.2. Oglądanie materiału filmowego

Realizację audiodeskrypcji rozpoczyna się od dokładnego obejrzenia materiału audiowizualnego. Niektóre zalecenia wskazują, by pierwsze oglądanie było szczególnie nakierowane na odsłuchanie ścieżki dialogowej. Umożliwia to nie tylko zapoznanie się z fabułą utworu, ale również wychwycenie fragmentów, które mogą sprawić trudności w trakcie tworzenia skryptu audiodeskrypcji, na przykład ze względu na trudne w opisie elementy scenografii, niewyraźny obraz, skomplikowaną, szybką akcję itp. Warto mieć dostęp do scenariusza i listy dialogowej. W przypadku serii czy serialu wskazane jest obejrzenie wszystkich odcinków.

Napisanie skryptu audiodeskrypcji poprzedzają następujące etapy:

- pogłębiona obserwacja i analiza materiału audiowizualnego;
- selekcja treści przeznaczonych do opisu w skrypcie;
- synteza zgromadzonych wytycznych;
- ustalenie porządku opisywania i sprawdzenie, czy jest on zrozumiały i logiczny;
- przygotowanie słownika umożliwiającego dobór potrzebnych zwrotów i wyrażeń.

4.3. Tworzenie skryptu

Skrypt audiodeskrypcji powinien mieć przejrzystą i czytelną dla lektora formę graficzną; tekst audiodeskrypcji powinien odróżniać się od dialogów np. innym krojem czcionki, pogrubieniem itp. Ponadto, skrypt powinien zawierać oznaczenie kodów czasowych synchronizujących go z materiałem audiowizualnym, zaznaczenia miejsc występowania

odgłosów, których lektor nie powinien zagłuszać oraz inne wskazówki, np. dotyczące koniecznych zmian tempa czytania.

Wskazówki edytorskie: w zakresie tworzenia audiodeskrypcji chodzi o:

- odkrywanie rzeczywistości, którą utwór zawiera, a nie wymyślanie tego, co mógłby on zawierać;
- dzielenie się informacją, a nie przekonywanie do własnej wizji utworu;
- pokazywanie, a nie bycie na pokaz.

4.4. Redakcja skryptu

Skrypt powinien być czytany przez kogoś innego niż autor, najlepiej przez redaktora. Osoba ta sprawdza czy audiodeskrypcja mieści się w przewidzianym czasie, czy jest zsynchronizowana z przebiegiem akcji, czy jest zrozumiała i logiczna, czy nie zawiera błędów itd. Dobrą praktyką jest tzw. wspólne wstępne naczytanie skryptu przez autora i redaktora oraz uzgodnienie przez nich koniecznych zmian.

4.5. Naczytanie w grupie osób niewidomych

Do dobrej praktyki należy skonsultowanie skryptu przed nagraniem z osobami z dysfunkcją wzroku. Najlepiej jeśli taka grupa konsultacyjna składa się z kilku osób i jest zróżnicowana pod względem posiadanych kompetencji poznawczych i możliwości odbioru.

4.6. Nagranie audiodeskrypcji

Jakość nagrania w dużej mierze zależy od wyboru profesjonalnego lektora, mającego prawidłową dykcję, stosującego właściwą intonację i akcentowanie zgodne z logiką języka. Audiodeskrypcja może być odczytywana zarówno przez głosy kobiece jak i męskie, w zależności od rodzaju utworu. Sposób czytania przez lektora nie może przykuwać uwagi odbiorcy np. nadmierną modulacją intonacji czy barwy głosu. Audiodeskrypcja powinna być neutralna wobec oryginalnej ścieżki dźwiękowej, co nie znaczy, że głos lektora ma być nużący. Powinien on współgrać z atmosferą filmu, jego klimatem i stylem. W przypadku filmów zagranicznych, w których czytane są dialogi, dla odbiorcy istotna jest możliwość wyraźnego rozróżnienia głosu lektora czytającego audiodeskrypcję i głosu lektora czytającego listę dialogową. Można to uzyskać np. poprzez dobór głosu męskiego i głosu żeńskiego.

Poziom głośności audiodeskrypcji powinien być dostosowany do poziomu głośności oryginalnej ścieżki dźwiękowej.

4.7. Odsłuchanie, mastering nagrania

Odsłuch gotowej audiodeskrypcji w studiu służy sprawdzeniu jej synchronizacji z tłem dźwiękowym oraz warstwą dialogową i wizualną, jak też sprawdzeniu, czy treść nagrania jest zgodna z treścią skryptu oraz czy jakość foniczna nagrania nie utrudnia odbioru oryginalnej zawartości utworu. Służy też poprawieniu łatwo usuwalnych niedociągnięć, korekcie, standaryzacji brzmienia i poziomu głośności.

5. Informacje końcowe

Materiały źródłowe, który posłużyły do opracowania niniejszego Stanowiska Rekomendacyjnego w części dotyczącej szczegółowych zasad tworzenia i przygotowania audiodeskrypcji:

- *Audiodeskrypcja - zasady tworzenia*, opracowanie Małgorzaty Zawadzkiej na podstawie *ITC Guidane on Standards for Audio Description*, May 2000, *Standards techniques in audio description*, uptaded 2007;
- *Audiodeskrypcja - zasady tworzenia*, Izabela Künstler, Urszula Butkiewicz, Robert Więckowski dla Fundacji Kultury bez Barrier, Warszawa, 2012;
- *Standardy tworzenia audiodeskrypcji do produkcji audiowizualnych*, Barbara Szymańska i Tomasz Strzymiński, Fundacja Audiodeskrypcja, Białystok 2010;
- *Audiodeskrypcja*, Agnieszka Chmiel, Iwona Mazur, Wydział Anglistyki UAM, Poznań 2014;
- *L'audiodescription, principes et orientations*, document rédigé par Laure Morrisset et Frédéric Gonant, CSA, 2008.

Przewodniczący KRRiT

Jan Dworak